

VÖRÖSMARTY MIHÁLY ÉS AZ AKADÉMIA.

(Negyedik, bef. közlemény.)

Az Akadémia életében azonban korszakos az a szervezeti változás volt, melyet alapszabályain 1844-ben eszközölt. 1844. dec. 9-én kezdték meg a kis-ülések e reformok tárgyalását, s ennek nyomán az Akadémia egész belső élete átalakult. Vörösmarty a tárgyalásokon résztvett, de nem volt tagja az e célra kiküldött bizottságnak. A nagygyűlés elé terjesztendő reform-javaslat a következő volt:

I. Azon az alapon, «hogy minden tudományos tárgyban az határozzon, a ki szakértő.» azt határozták, hogy «alakíttassék az académiá körében négy állandó bizottság, külön illető hatáskörrel: *Első bizottság* köréhez: nyelv és irodalom, széptudományok, II. *Emberisme, bölcsészet, neveléstudomány, országtudomány, közgazdaság, országtudományok története, törvények elmélete, nemzetek joga, polgári jog, egyházi jog, oklevéltan, törvények története, törvénytudomány története*, III. A történetírás és segéd tudományai, IV. *Mathematicai és természeti tudományok* tartozzanak. A nagygyűlés nem tekintvén azt, ki mellyik fennálló osztályhoz tartozik, «hanem igenis tekintettel arra, hogy ki mellyik szakához a tudományoknak érez magában legtöbb vonzódást, hivatást és képességet», osztja be a tagokat. A tagok elosztása «nem választás útján, hanem egyrésztől a társaság többsége, másrésztől az illető tag által gyakorlandó kölcsönös méltányosság eszközözlendő egyezkedés által történjék». A tagok eddigi helye, ahhoz kötött joga, kötelessége megmarad.

E bizottságok: «szóbeli munkálatok elhatározása s intézése, jutalomkérdések kitűzése, pályairatok jutalmazása, a nagy jutalom odaítélése, végre a tagválasztás tárgyában is javaslati és indítványozási joggal és egyedül és kirekesztőleg bírjanak és éljenek.»

II. A nagyjutalmat a következő évtől kezdve úgy adja ki az Akadémia, «hogy mindenkor négy-négy évi időköz vétetvén fel, az alakítandó 4 bizottság sorban, minden évben más ajánlja a nagygyűlésnek a nagy jutalomra a legközelebb lefolyt munkák legjobbjikát». Tehát: 1845-ben matematikai és természettudományi, 1846-ban történelmi, 1847-ben nyelv- és széptudományi, 1848-ban filozófiai és társadalomtudományi munkákat.

III. A pályajutalom 100 arany helyett 50 legyen, hogy az évenként rendelkezésre álló «200 arany erejével minden bizottság minden évben tüzessen ki 50 arany jutalom mellett egy kérdést.

IV. Szűnjön meg a rendkívüli drámai jutalom, melyre most már az irodalom nem szorul s a Tudománytár, mely jelenleg s már több évek óta roppant anyagi veszteség mellett szellemi nyereséggel sem vigasztalja a társaságot s kéressék meg az Igazgatóság, hogy ily módon évenként közel 2500 ft pengő pénzben takarítatván meg, léptetné azonnal fizetésbe (500 pft. a helybeli rendes tagokat).

V. Az ...idegen nyelvű színművek és tudományos munkák fordítását illető határozatok, mint nagy részben elavult munkákat és jelesebb ujak által háttérbe szorítottakat kitűzők, de különben is kevés sikert ígérők, szüntessenek meg.

VI. Ajánltassék a tek. Igazgatóságnak nyomda szerzése.¹

A nagygyűlés elfogadta az eléje terjesztett javaslatokat s egy további bizottságot küldött ki a heti közülések helyébe lépő «osztályi ülések elrendezése iránt.» 1846. december 22-én a titoknok már be is terjeszti a bizottság (tagjai: Fáy, Döbrentei, Toldy, Sztrokay) javaslatát:

I. Az osztályi ülések elnöke «a társasági első v. második elnöke, vagy azon osztályi.» Ha ilyen nincs jelen, egy jelen levő tiszteleti tag is elnökölhet.

II. «Rendes előadó a titoknok, a jegyzőkönyv írója, a segédjegyző.» Ezenkívül minden osztály választ egy «tollvivőt, ki a szorosan osztályi tudósításokat felveszi, a tudományos értekeződéseket az Értesítő számára feljegyzi.»

V. «Hogy az osztályi rendes gyűlésben végezhesen, öt szavazó tag hozzájárulva kivátnatik.»²

A társaság minden rendű tagjai jelen lehetnek, sőt más osztálybeli is tarthat felolvasást. «Osztályi üléseken nem tagok is tarthatnak felolvasásokat.»

A reformok lelke Toldy volt. Az újítások következtében az Akadémia szervezeteleg egészen megújult. Megszűnt ezentúl a nagygyűlések korlátlan, de egyben bénító hatásköre, a heti közülések terméketlen iránytalansága. Mindezek helyébe az osztályoknak és ezzel az osztályüléseknek intézményes önállósága lépett, mely az egyes tudományszakokat szabadsághoz juttatta. Az osztályok egyéni és független jogköre még tovább bővült és teljességet kapott, amikor a tagválasztás ügye is szabályozást nyert azért, hogy írásbelileg megokolt ajánlások alapján történtek a választások. A reform után Toldy joggal írhatta Telekinek: «Mióta Excellenciád pártolása mellett az osztályonkénti munkálkodás behozatott, az Akadémia valóban átalakult. Az most valóban a tudományos közlekedés eszköze és mezeje.»³

Az átalakulás valóban Toldy érdeme. De ebben osztozik vele Bajza és Vörösmarty. Hogy az Akadémia minden mozgalmában ezt a három nevet, kivált Toldyét látjuk, abban

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1844. 282.

² U. o. 1846. 10.

³ Toldy levele Teleki Józsefhez. Pest, 1847. okt. 3. A M. T. Akadémia kéziratára. Magyar irodalmi levelezés.

az idő folyamán kétségtelenül kialakulhatott valamiféle párt-szellem, mely leginkább a jutalmak odaitélésében és a tagválasztásokban érvényesítette hatalmi erejét. De viszont Toldy nélkül nehezen lett volna elképzelhető az Akadémia élete, fennmaradása és belső megújulása. Teleki sokszor távol volt, Széchenyit politikai életének zsúfolt programja másfelé hívta; Toldy volt az egyetlen, akire európai műveltségével, szervező erejével, látókörének frissességével és az új időket megértő fogékonyságával szinte magától nehezedett rá az Akadémia életének minden gondja, kényes helyzete. Ha tervei végrehajtásában társaival néha erőszakos volt is, az kétségtelen, hogy neki volt tudomány-politikai gondolata,¹ s ebben a jövőt illetően neki lett igaza, nem pedig azoknak, akik elvi program híján támadták az Akadémiát.² Az Akadémiából mégis csak e három emberen át hallatszott ki az irodalom jövője.

1844—1845-től kezdve Vörösmarty szerepe már csökkent mértékű az Akadémiában. A politikai élet, különösen az Ellenzéki kör, majdnem egészen felszívja érdeklődését. Közben — a tagajánlások és a nagyszótár munkamenetén kívül — csupán két fontosabb ügyben bukkan fel a neve. Az egyik a nyelvjárastan kérdése. Amikor részint a tájszavak gyűjtése nyomán, részint pedig Jerney Jánosnak a csángó nyelv tanulmányozására kapott megbízásával kapcsolatban, az Akadémia figyelme a nyelvjárások felé fordul, egy bizottságot küld ki, melynek tagjai: Bugát, Döbrentei, Fogarassi és Vörösmarty, hogy tegyen jelentést arról, lehetségesnek tartja-e a nyelvjárások anyagának rendszerező

¹ Hogy az Akadémiának a magyar nyelv és a tudományok együttes kiművelését célzó törekvésével ellentétben, milyen volt a közönség felfogása és tájékozottsága, arra vonatkozólag álljon itt egy-két megvilágító adat: 1832-ben Pajor István kéri az Akadémiát, hogy «az általa feltalált fűvő harmonikát levelében csatolt leírása és rajzolatja szerint elkészíttetné és így találmányát lételere hozná». Kis-ülési jegyzőkönyv. 1832. 395. — Richter Ferenc «kamarai erdősz» német nyelvű levéllel fordul az Akadémiához, «hogy egy az erdei gazdaságot illető találmányát illő díjért a társasággal fölfedezni kívánná». U. o. 1835. 213. — Krieger József Széchenyi Istvánt értesíti, «hogy ő a természet közönséges alaptörvényeit, a bölcsek valódi követőit feltalálta». Kéri a társaságot, hogy erről értekező német munkáját elébe terjeszthesse s véleményét kikérhesse. U. o. 1837. 159. — 1840. márc. 23. kisértésen «felolvastatott egy névtelennek levele, melyben jelenti, hogy sikerültvén neki elvégre az időjárásnak egész 3 esztendővel előrei meghatározása, ezen titkát azzal fogja közölni, ki őt gazdasági kormányzó tisztjének választandja». U. o. 1840. 54.

² «A tagválasztások és jutalmazások alkalmával néhány elégtelen író koronként nekírint az Akadémiának. Vörösmartyt, Bajzát és Toldyt és irigy és önző kottéria vezéreinek nevezik, akik elnyomják a tehetségeket és részvénytársaságot alkotnak az Akadémiából.» Gyulai Pál: *Zajgások az Akadémia ellen*. Buda-esti Szemle. 1884. (XXXVIII. k.) 311. l. — Az Akadémia az ellene elhangzott támadásokkal hivatalosan csak egy esetben, az 1837-i nagygyűlésen foglalkozik, amikor a Rajzolatok súlyos vádjá külön program-számként kerül sorra. A Rajzolatok 1837. II. 63. számában

összehordását, nyelvtani, nyelvtörténeti és történettudományi tekintetből való tisztázását. A bizottságnak mind pénzügyi szempontból voltak nehézségei, mind pedig e Jerneytől ajánlott módszer ellen volt kifogása. Egyelőre csak elvben fogadja el a nyelvjárástan tanulmányozását, «nehogy a népnyelv régi típusai eltörlődjenek.»¹ s a további meghagyásig azt ajánlja, hogy fel kell szólítani a helybeli és a vidéki tagokat, «hogy amit a külön nyelvjárásokat illetőleg saját tapasztalásokból tudnak vagy biztos kútfőkből meríthetnek, azt minél részlete-tesebben, minél bővebben s minél számos példakkal felvilágo-sítva, jegyezzék össze, állandó tekintettel a nyelvjárások geographiai elterjedésére s ethnographiai érintkezéseikre.» A gyűjtés munkájára a bizottság felszólítani kívánta még a «társaságon kívüli hazafiakat, leginkább a papokat és orvosokat, hogy vizsgálataik eredményéről — velök közlendő utasítás szerint legfeljebb egy év alatt küldjék be jelentéseiket»²

A másik ügy az Akadémia reformjának ismét előkerült kérdése volt: Toldy az 1846. december 7-én tartott osztály-ülésen jelenti, hogy «a mult nagygyűlés alkalmával mintegy kísérletül behozott azon reform, mellynél fogva az összes akadémiai kis-ülésekkel felváltva, az egyes osztályok részére külön ülések is tartattak, a lefolyt év alatt mind az ülések számát, mind azoknak érdekességét s az osztálybéli tagoknak munkásságát nevelve igen örvendetes eredményt szült. Épen azért javasolja a reformok további kiépítését. Nevezetesen:

Figyelmeztetés a drámai jutalom iránt «Több igazságbarát» aláírással megjelent cikk a következő vádat emelte az Akadémia drámai jutalombizottsága ellen: «... a drámai jutalom elítélésével megbízott nyilvános rendelet ellenére, tagtársuk által önkézüleg leírt drámát Kuthen címűt fogadták el s vette bírálát alá; egy pár másikat pedig olyat, melyeknek szerzői már jó elege tudattak s tudatnak». Az Athenaeumban erre adott válasz (1837. 26—27. sz.) azonban nem elégítette ki a cikk íróit, akik a Rajzolatok 1837. II. 71. számában még élesebb formában, s most már nevük aláírásával, ismételték meg a vádat: «Nyilatkoztatjuk, hogy Kuthen, Horváth Cyrill darabja, melyet ő, az alapszabályok ellenére, a dráma-bizottság némely tagjai szerént is, önkézüleg írva küldte megbíralás végett, egyszersmind levelet is intézven íranta egyik kinevezett, időközben mindazáltal lemondott bírótághoz, Döbrentei Gáborhoz.» Munkácsy János, Stancsics Mihály, Kunoss Endre, Kovácsóczy Mihály, Frankenburg Adolf.

Miután Schedel Ferenc és Horváth Cyrill a vádat illetőleg nyilatkoztak, «a gyűlés megnyugodott s határozatba ment, hogy a felhozott vádak a társaságot nem illetven, azokat tekintetbe nem veszi, de azon tagjait, kiket a kérdés szorosabban és személy szerint illet, felszólítja, lépjenek fel ellentársaikkal a közönség előtt teendő önigazolásokra. Minthogy pedig ez érintett rágalomban a társaság egyik bírója is, Frankenburg Adolf, lényegesen részt vett, s ennél fogva a társaság iránt tartozó köteleességéről és tiszteletéről elfeledkezett, annak az írniok hivatalból elbocsátására a nagyméltóságú gróf előlülő úr megkéretik.» Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1837. 51.

¹ *A M. Tudós Társaság Évkönyvei.* 1842—44. 60—71. l.

² Kis-ülési jegyzőkönyv. 1844. 241., 269.

«... szükségesnek és hasznosnak véli a javítás ösvényén tovább haladva, oly további reformok életbeléptetését eszközölni, melyeknek célja lenne egyrészt az osztályok hatáskörének tágítása által a szakbeli ügyek vezetését és eldöntését mindinkább az értők kezébe adni, másrészt pedig a nagygyűléseken szokott kérdéseket és munkálatokat jó előre elkészíteni, nehogy a nagygyűlések rövid ideje miatt szükséggé váló hamarkodás e tárgyak körül felületes és hiányos intézkedéseket szüljön.» A nagygyűlés elé tehát a következő javaslatot terjeszti: 1. Jutalomkérdések megválasztása pályamunkák elítélése, nagyjutalom, bel- és külföldi tagok már a nagygyűlés előtt letárgyaltnak az illető osztályokban, úgyhogy a nagygyűlésre «teljesen elkészült és koncentrált vélemények terjesztessenek a nagygyűlés helybenhagyása alá.» 2. A nyomás alá kerülő kéziratok, Évkönyvbe szánt értekezések ügyében az illető osztályok s nem a nagygyűlés dönt. 3. Ezentúl három osztályülést kövessen egy összes akadémiai ülés, azokban tudományos ügyek, ezekben az egész Akadémiát érdeklő ügyek kerüljenek tárgyalásra. 4. Vidéki tagok is jelenkezzenek felolvasásra.¹

Toldy javaslatán, mely az osztályülések teljes függetlenségét célozta, már a politika fuvalata érezhető. Nyílt kifejezése volt annak a vágynak, hogy az Akadémia súlypontja az osztályülésekre kerüljön. Volt ebben a nagygyűlésekkel szemben kifejezett bizalmatlanság, kritika, de kiérezhetni belőle a minden tekintetben szabadságra törekvő munkásság szándékát is. Elfogadására csak akkor kerülhetett sor, amikor az Akadémiába is besodródtak a politikának 1848. márciusi hullámai. Ekkor alakult ki olyan atmoszféra, melyben Vörösmarty a március 20-án tartott összesülésen újra felvethette a már annyiszor megkísérelt reform gondolatát, «mellynek kivitele most hazánk jelen újjászületése által nemcsak remélhetőbbé, de ha az intézet országos pártfogásban részesülni kíván, mulhatalanul szükségessé vált». Ezért Vörösmarty indítványára «a társaság szerkezetének és alapszabályainak gyökeres javítása iránti terv kidolgozásával választmány bízott meg». Így került a nyelvtudományi osztályból a bizottságba: Fáy, Erdélyi és Vörösmarty.² A reformjavaslatokat a legközelebbi nagygyűlésen kellett volna a választmánynak bemutatni. Az ügy további történetébe azonban beleszólt a szabadságharc tragikus sorsa.

Vörösmarty akadémiai pályája egynek mondható az Akadémia történetének első idejével, melynek legfőbb és legnagyobb feladata — az Akadémia szervezetének kiépítésén kívül — a nyelv tudományos szolgálatának és rendszerkérdéseinek megoldása volt. Mindaz, ami a cél érdekében intézményes együttműködés keretében történt: a szógyűjtés, a nyelvkészlet szótári leltározása, anyagának megvizsgálása, a megnövekedett tudományos gondolkodás időszerű fogalmainak kifejezésére felhasznált és bebizonyított ráképesítése, a nyelv-élet organizmusából elvont

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1846 292. — ² U. o. 1848. 63.

és önállósított egyéni jelleme, önmagát meghatározó szelleme, részleteiben és összesen a történeti nyelvnevelés és nyelvtudat alapvetését és megszilárdítását kívánta egyetemessé tenni. Nincs ennek a nyelvét a nyelv-géníusz nevében számonkérő munkának egyetlen oly mozzanata sem, amely mellől hiányoznék Vörösmarty keze. A literatorság sokrétű: mindent összehordó és minden alaki igényt kidolgozó, az anyagi filológiától kezdve az anyag rejtett szépségeinek formai lehetőségéig látni kívánó, szerkesztő és ízlést szabó, gyűjtő és szétosztó analízisének és szintezisének betetőző, véglegesítő jelensége ragyog fel még egyszer róla felénk. Az utolsó literátor, akiben a nyelvszolgáltatnak ez az egyetemes gondja és szorgossága hozzá hasonlóan jelenik meg, Arany lesz. Irányát azonban más feladatok határozzák meg.

Így és ezért lesz Vörösmarty benn az Akadémiában a sarjadó nyelv-munka fáradhatatlan szolgálója; ugyanakkor azonban az Akadémián kívül a nyelv képességeinek legnagyobb biztosítója, dicsősége. Egyszerre oszlopa és koszorúja az Akadémiának és a benne intézményt kapott nyelvi gondolatnak. A költőt, a nyelvkifejezés legmagasabb, esztétikai igényét, elszigetelte magában, amikor a «tudós» társaságba lépett. De amikor az ő természetét bírálta és jutalmazta meg éveken át az Akadémia, magától adódóan tűnt fel az a többlet, melyet Vörösmarty és az utána jövő szépirodalom az Akadémia hivatalos nyelvi programján felül jelentett, s amelynek befogadó teréül, intézményeül — bármennyire volt is néki mindvégig igazi lelki otthona az Akadémia — már csak a Kisfaludy-Társaság szolgálhatott. Így válik Vörösmarty akadémiai pályatörténete gyönyörű szimbolummá: az Akadémia vele, a szavak alázatos tisztelőjével, a szótáriró literátorral kezdi egy kissé elkésett életét s benne, a költőben jut el a szótári nyelv lépcsőzetén a nyelvteremtés ideáljáig. Az Akadémia valóban Vörösmartyban érte el programja első nagy valóságát, önmagát.

S mintha csak Vörösmarty akadémiai pályavége önkéntelenül is ehhez a jelentéshez nyujtana adatokat. Ő az első élő költő, akiről az Akadémiában esztétikai méltatás hangzik el. Szemere Pál az 1841. jún. 17-i kis-ülésen «a szépművek criticájáról általában, különösen pedig Vörösmarty Mihály *A kis leány baja* című daláról különféle időkben papirostra tett elmékedéseit terjesztette elő».¹ De maga Vörösmarty, a költő is megszólal. Ugyancsak ő az első élő író, aki költeményt mutat be az Akadémiában. 1846. jan. 5-én a nyelvtudományi osztály ülésén *A szent embert*, április 1-én *Csik Ferkét*, az *Embereket*,² 1847. ápr. 12-én a *Vásárhelyi Pálra* írt két rendbeli sirversét olvasta fel.³ Amikor

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1841. 143.

² U. o. 1846. 26. 100. — Kisfaludy S. *Kemend-jét* az 1832. első közülésen Helmecky olvasta fel. — ³ U. o. 1847. 103.

először lépett az Akadémiába, előtte járt költői hírneve. Utolsó akadémiai munkáját, búcsúóját, költészetéből szötte. Senki nem kapott többet az Akadémiától, de senki sem adott többet az Akadémiának, mint ő.

*

Az Akadémia ülés-sora a szabadságharc kitörésétől fogva igen szaggatott. Hiába folynak benne az ülések, a politika, az utca hangulata, azután pedig a szabadságharc küzdelme, Pest változó helyzete mind a nemzet közös érzéseinek részeseivé teszik az Akadémiát. Így találkozzunk aztán a jegyzőkönyvek e sokat jelentő helyeivel, p. o. 1848. március 20-án: «Hazánk újjászületése feletti örömet az académiá külső jel által is kívánván nyilvánítani, szállásának egyik ablakába háromszínű zászlót tüzet ki s arra a társaságnak már régen választott, de valóságga csak az újabb események folytán vált e jelszavát iratja: Borúra derü». ¹ E gyűlésen jelen volt Vörösmarty is. Az április 1-i közülést a következő megokolással halasztják el május 1-re: «Azon általános aggodalom és nyugtalanság tekintetéből, melylyel hazánk jelen országos állapotjai és kétes jövője minden, a hon boldogságát szíven viselő, érzékeny hazafi keblet eltöltenek; s melly minden tudományos munkálkodást erkölcsileg lehetetlenné teszen, az ülési előrajzban ápr. 1-re kitűzött osztály-üléseket május 1-re elhalasztják.» ² Amikor 1849. jan. 6-án Pest a császári sereg fővezére által «ostromállapotba tétetik», az ülések «elnökileg fölfüggesztetnek». ³ Amikor pedig Pest felszabadul az Akadémia azonnal ülést tart, s «a valahára ismét összegyűlt tagok szives üdvözlése után» Toldy Szalay Imréről írt életrajzát olvassa fel. ⁴ Közben az ostrom-okozta veszélyek az Akadémiát sem kerülük ki. Amikor Budát a felmentő sereg ostromolni kezdi, május 9-én, a második nagy bombázás alkalmával kigyulladt a Trattner-Károlyi ház tetőzete. A tető leégett ugyan, de a tűz nem hatolt be a harmadik emeletbe. Itt volt ugyanis az Akadémia kéziratgyűjteménye. Ezt azonban már a hónap elején elővigyázatosságból az Akadémia pénztárosa, Helmeczy, az első emeletre szállította le, ahol az Akadémia levéltára volt. Így tehát az Akadémiának anyagi vesztesége nem volt. ⁵ Hasonló veszély fenyegette az Akadémia régi magyar nyelvemlék-gyűjteményét, mely Döbrenteinél volt. A Lyka-féle ház, melyben ő lakott, egy bombától kigyulladt. A kéziratokat ezután Döbrentei «megijesztetvén az illy közel veszély által», a levéltárban helyezte el. ⁶

A nagy és válságos idők között az Akadémia nem feledkezett meg tudományos feladatairól sem. 1848. május 1-i ülésén

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1848. 64.

² U. o. 73. — ³ U. o. 1849. 163. — ⁴ U. o. 171. — ⁵ U. o. 179.

⁶ U. o. 180.

Horváth Mihály indítványozza, hogy az Akadémia keresse meg a közoktatásügyi minisztert, járjon közbe, hogy a cs. és kir. titkos levéltárak magyar osztályát, mint «melly Ő felségét ügyis egyedül mint magyar királyt illeti», Bécsből hozzák haza. Ezt az indítványt az Akadémia még azzal toldotta meg, hogy az udvari haditanács, köz. udvari kamara, m. udv. kancellária s m. udv. kincstár irataiból «egy nemzeti közlevéltárat» kell felállítani.¹ Érdi János indítványára pedig az Akadémia felírt a honvédelmi bizottmányhoz, hogy a sáncárkok ásatásakor talált leleteket küldesse fel a Nemzeti Múzeumnak.²

A politikát azonban az Akadémia nem tudta kikerülni. Pedig épen Vörösmarty, aki egyébként úgyszólván a napi politikai események osztályosa, vigyáz nagyon, hogy az Akadémiába ne csapjon be a politika szelleme. Az ellen nem lehetett az Akadémiának kifogása, hogy a kormány megküldte neki az új sajtótörvényt és az esküdszéki javaslatot «vitatás végett.»³ Amikor azonban Mack József «bombászati főtüzer» nyílt levelet ír a miniszterelnökhöz, melyben kéri, hogy 1500 önkéntest állítson ki az ország tüzérének gyarapítására s ezt a levelet elküldi az Akadémiának is, Vörösmarty, aki a május 1-i ülésen elnökölt — mindössze kétszer van ilyenmű tisztéről tudomásunk! — nem engedi a levelet tárgyalás alá, mert «az az académiá körén kívül fekszik.»⁴ Az Akadémia azonban mégsem vonhatta ki magát a politikai események sodrából. A március 15-i események hatása alatt, március 20-án rendkívüli közülést tart, melyből hódoló és üdvözlő feliratokat intézett a királyhoz, a nádorhoz, Széchenyihez és az országgyűléshez.⁵ A szabadságharc idején, amikor Beyer ezredes, a magyar vezérkari főnök, és Kazinczy őrnagy az Akadémiától hivatalos célra térképet kérnek, ez készséggel áll rendelkezésükre.⁶ Egészen politikai térre lépett azonban az Akadémia akkor, amikor 1849-ben határozattá emeli Hanák János indítványát: «Miután miniszteri rendeletből a hazai hatóságok és intézetek sorban kijelentik hódolatukat a nemzeti kormánynak, az académiá is, melly maholnap talán csak kormányi pártfogással fog fennállhatni, szinte járuljon egy, a nemzeti kormány iránti engedelmességét s az ország kormányzója iránt tartozó tiszteletét kifejező irattal ez utóbbi elébe.»⁷ Ez a határozat döntötte el az Akadémia önkényuralmi sorsát. Ezért kapta ő is a rebellis megbélyegző nevét.⁸

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1848. 82.

² U. o. 153. — ³ U. o. 108.

⁴ Angyal Dávid: *A Magyar Tudományos Akadémia és az önkényuralom*. Budapesti Szemle. 116. k. (1903) 3. l.

⁵ U. o. 62. — A feliratok szövegét a *Függelékben* adjuk.

⁶ Főtitkári irattár. 1848. 1., 19.

⁷ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1849. 184.

⁸ L.: Angyal Dávid id. m. 12—14. l.

A szabadságharc után az Akadémia az első intézményünk, amely talpra áll. A kis-ülések már 1850. június 10-én ismét megkezdik munkájukat, mely 1848. július 2-án szakadt meg. Az Akadémia életének középpontjában, mint fő kérdés, 1858 ig az új alapszabályok ügye áll. De azért ennek keretén belül, bár megbénítva, az Akadémia folytatta más irányú tevékenységét is.

Vörösmarty akadémiai alkonya is ekkor kezdődik. Utoljára az 1854. március 14-én tartott nagygyűlésén jelent meg az Akadémiában. A gyűlés egyetlen tárgya az alapszabályoknak «a jelenleg szabályadó viszonyokhoz való alkalmazása» volt.¹ Ami után annyira vágyódott, amin egész életén át dolgozott, most megvalósult. Talán nem úgy, mint ő gondolta. A kérdés azonban állandóan foglalkoztatja. Amikor Budapestről már előbb eltávozik s Szentivánra megy, Bártfayhoz írt levelében is, melyben akadémiai fizetését kéri nyomora leküzdésére, sürgeti az Akadémia új gyűlésrendjének megküldését.²

Temetésén az Akadémia testületileg vett részt. Utána pedig megkezdődött története az Akadémiában. Amikor Czuczor 1858-ban beterjeszti az 1849—1854-ig megjelent szépirodalmi munkák jutalmazásáról szóló javaslatát, új név jelenik meg az Akadémiában: Arany János, a *Toldi estéjével*.³ Ugyanezen év nagygyűlésén, december 15-én, egy napon lesz Arany levelező és rendes tag. December 16-án Eötvös megbízást kap, hogy a 20-án tartandó közülésen emlékbeszédet tartson Vörösmartyról.⁴ December 17-én a nyelvtudományi osztály kitzúzi pályakérdését: «Kivátnatik a magyar eposzi költészet főbb formáinak történeti és szépészeti méltatása, különösb tekintettel Zrinyi, Gyöngyösi, Vörösmarty és Arany iskoláikra, s azon befolyásra, melyet rájuk az ó és újabb eposz gyakorlott». ⁵

A dec. 20. nagygyűlés elnöki megnyitójában Dessewffy Emil ajkáról először esendült fel az Akadémiának a halott Vörösmarty előtt kegyelettel meghajló ünnepi hódolata: «Nem látjuk többé Vörösmartyunkat. . . azon a helyen székelni, melynek ő dísze volt. . .»⁶ E hódolat geniusz-avatás is volt egyúttal.

Vörösmarty belépett az Akadémia emlékezetébe, megkezdte második, mindig tartó akadémiai életét.

BRISITS FRIGYES.

¹ Főtitkári irattár. 1854. 4.

² Vörösmarty levele Bártfay Lászlóhoz. Szentiván. Decz. 27-én. 1852. Az Akadémia kéziratára. M. irod. levelezés.

³ Főtitkári irattár. 1854. 20.

⁴ Megjelent: Budapesti Szemle, 1858. (IV. k.) 492—501. l.

⁵ U. o. 17.

⁶ Bud. Szemle, 1859. (V.k.) 125. l. — E helyen is hálás köszönetemet fejezem ki Balogh Jenő főtitkár úrnak és Viszota Gyula akadémiai r. tag úrnak és Ányos Lajos főlevéltáros úrnak, kik szíves pátfogásukkal segítségemre lenni kegyesek voltak.

FÜGGELÉK.

1. Felirat a királyhoz.

Felséges Ur!

A Magyar Académia, mint a magyar tudományos értelmiség egyik képviselője, elutasíthatatlan erkölcsi parancsnak engedelmeskedik, midőn azon atyái adományokért, mellyel a magyar nemzetet legujabban boldogítani méltóztatott, legforróbb hála kifejezését Felséged királyi trónjánál leteszi.

A magyar szív több nagy király emlékezetét őrizte meg. De birodalmunk első rendezője után Felségednek volt a legmagasztosabb hivatás fenn tartva: hogy miután már elébb a nemzetiséget ősi jogaiba beiktatá, most az alkotmányt is, melly eddig csak egy töredéki volt, a nagy egésznek valamennyi millióira kiterjessze, ellenséges érdekű osztályok és népek aggregatumból érdekek és jogok egyenlősége által egybeforrasztott egy nagy nemzetet alkosson; ennek valóságos nemzeti és független kormányt adjon; ez eszmének pedig, isten e legmagasztosabb adományának, százados bilincseit összetörje. Mert Felséged érezte, hogy nincsen szebb és dicsőbb sors, mint egy erős, független és szabad nemzet imádott királyának lenni, kinek védei, a szabad férfiú bizodalmas hálája, szeretete erősebb a világ minden fegyverénél. És így, midőn Felséged a nagy szót kimondá, a magyar nemzetnek második megalapítója s ezzel nemcsak legdicsőbb, de legszeretettebb király is lett.

Fogadja Felséged a Magyar Académia hálájának a legforróbb adóját; fogadja azt nem csak a szabadságért, mellyel a nemzetet új életre szólította, hanem azon bizalomért is, mellyel hazánk legelső fiát saját hatalmával felruházni s azon becses ajándékért, melly szerint a független magyar kormány élére e nemzet férfiát állítani kegyes atyái készséggel méltóztatott.

Felséged és a nemzet közt nincs többé választó fal; s e nemzet példát fog adni a világnak, mint kell és lehet a függetlenséget hűséggel párosítani.

Isten tartsa Felségedet az emberi kor végső határáig!

Költ Pesten, 1848. mártius 20. tartott rendkívüli akadémiái ülésünkben.
Felségednek

leghivebb alattvalói

A Magyar Nemzeti Académia.

Ennek rendeletéből: *Toldy Ferenc* titoknok.

2. Felirat a nádorhoz.

Fenséges Ur!

A magyar, európai status életének ezredik évében, külön érdekű osztályok és népek aggregatumából egy nemzetté, s százados alárendelt függő állásából kiemelve, független, szabad ország lett.

Fenséges nádor! A magyar nemzet jól tudja, kinek köszöni e nagy művet *vég sikerében*; ismeri a férfiut, ki hazája felszabadításában kereste minden örömét, s élte legfőbb dicsőségét.

Ha van igazságos intéző a föld felett, úgy Fenségednek véghetetlen boldognak kell lennie; neve pedig mint e haza jötevőjeé, történetünk táblába örök betűkkel van bevésvé.

Fenséged nagy emlékeztető Édes-Atyja mennyei örömmel néz le elődei lakából. És szellemi ajkain e szók lebegnek: Ez az én igaz fiam, ki engem megdicsőít e hazában.

Fenséged gyémánt kapocs a nemzet és királya közt s mint ilyen nem fogja engedni, hogy a viszony, mellyet a szabad szív szeretete szó, valaha idegen kéz által felbontassék.

Fenséged oltalma alatt a mag ki fog kelni s hatalmas lombozatának árnyai alatt egy boldog nemzedék áldandja Fenségedet még akkor is, midőn többé már nem leszünk.

Fogadja Fenséged az Académiának mint a magyar tudományos értelmiség egyik képviselőjének öröm- és hála kifejezését kegyesen. Az Académia nem volna rendeltetéséhez hű, ha e nagy perczben némán nézné az átalakulást, melly a szellemet eddig nyögéből kiszabadítván, ezt is, magát is, igaz emberi méltóságba beiktatta.

Isten örködjék Fenséged élte felett s engedje meglátnia a gyümölcsöt, mellynek fáját ültetni fenséges elszánással segítette.

Költ Pesten, 1848. mártius 20. tartott rendkívüli académiái ülésünkben.
Fenségednek

legalázatosabb hivei:
A Magyar Nemzeti Académia.
Ennek rendeletéből a titoknok.

3. Felirat Széchenyi Istvánhoz.

Nagyméltóságú Gróf másod Elnök Ur!

Az Académiának azon nagy fordultnál, mellyet az országos rendek bölcsesége és szilárdsága kivívott, s melly nagy munkában Nagyméltóságod is olly hathatós részt vett, nem lehetett néma szemlélőnek maradnia: sőt inkább szent kötelességének tartotta Ő Felsége legjobb királyunk, Fenséges Nádorunk s az Ország gyűléséhez külön intézett hála feliratokban kinyilatkoztatni azt, mit e nagy perczben érez s érez vele az egész nemzet. És kötelességünknek tartottuk egyszersmind e magas ministerium Elnökénél üdvözlő felirattal tisztelkednünk s kimondanunk, hogy nehéz pályáján az értelmiség támaszára bizton számolhat.

Meg lévén győződve, hogy Nagyméltóságod e tetteinket helyesli, e négybeli feliratot azonnal elkészítettük s azon kéréssel tesszük le Nagyméltóság-

god kezébe, hogy azokat saját keze aláírásával is diszítve, a legillőbb uton és módon az illetőkhöz juttatni kegyesen méltóztatnék.

Meltyek után a Magyar Académia Nagyméltóságod régi kegyeibe ajánlott marad.

Költ 1848. mártius 20. tartott rendkívüli académiái ülésünkben.

A Magyar Nemzeti Académia nevében és rendeletéből
a titoknok.

4. Felirat az országgyűléshez.

Atyjai a hazának!

A Magyar Académia, mint egyik képviselője a magyar tudományos értelmiségnek, hazafiai kötelességét teljesíti, midőn a nemzet képviselői iránti háláját a haza előtt kifejezni siet.

Meg van czáfolva tett által a rágalom szava, melly a m. országgyűlést egy töredék képviselőjének hirdette: e percz óta be van Europa előtt bizonyítva, hogy az *országgyűlés* név valóság, hogy a magyar rendek a haza összes kivánságainak kifejezői voltak.

Hálát, Atyjai a hazának, azon nagytettü és nagybölcsesegü elszínásért, mellyel Önök az alkalmat megérteni és a köz boldogság részére kibányászni tudták és akarták.

Hála különösen azon férfunak, ki bátor volt Önök köz érzésének szavakat adni, s olly lelkes szavakat, mellyel az álmod is felkölteni s a fagyot felolvasztani hatalmasok voltak.

Hála végre Önök küldötteinek, kiknek olly magasztos bátorsággal s a legtisztább hazafiság erélyével a trón körül feltornyosított akadályokat szerencsésen elmozdítani s a nemzetnek olly átalakulást biztosítani sikerült, millyen vér nélkül kivánság még soha nem volt.

Igy éreznek a milliók, kik Önök által nem többé lakói, hanem polgárai is e hazának.

Engedjék meg, Önök, Atyjai a hazának, hogy a köz öröm, hála és bizalom kifejezői közé vegyülhessen az Académia is, melly csak e percztől fogva leszen képes rendeltetését teljes erejéből valósítani.

Költ Pesten, 1848. mártius 20. tartott rendkívüli académiái ülésünkben.

Mind a négy felirat: Főtítkári irattár 1848. 3.

5. Toldy Ferenc levele az Akadémia elnökéhez 1853. okt. 28.

Itt tartjuk említendőnek az Akadémia állásfoglalását az ú. n. egyletekről szóló császári rendelet ügyében. 1852. nov. 26-án jelent meg a császári parancs, mely mindenemü egylet felállítására «az álladalmi igazgatóság» különös engedélyét kívánta meg. A rendelet szólt az Akadémiának is. Teleki József feliratában hasztalan fejtí ki az Akadémia különös jellegét, hiába hivatkozik arra, hogy ő felsége nagyatyja állította fel. A helytartótanács ragaszkodott ahhoz, hogy az Akadémia változtassa meg alapszabályait s kérjen felállíthatási engedélyt. (Angyal Dávid id. h. 18—24. l.) Az Aka-

démia végül is enged s egy bizottságot küld ki a tervezet kidolgozására. annál inkább, mert az Akadémia 1854-ben országfejedelmi biztos felügyelete alá is rendeltetett.

E tárgyalások idejéből 1853. okt. 28. való az a levél, melyet Toldy írt az Akadémia elnökéhez:

Nagyméltóságu Gróf Elnök!

Megérkezett, úgy látszik, az idő, K. U., mellyben az académia jövője el fog döntetni. A lét és a nem lét kérdése előttünk: reményem, sőt hiszem: a koczka az elsöre fordul, de concessiók nélkül részünkről sohasem. Csak lényegét mentjük meg, hogy a szent czélra gáttan működhesünk.

A szönyegen levő három kérdés közül: úgy mint a szabályok, az elnökség megerősítése s az építési telek megadása kérdései közül az első teszi azon rendészet-igazgatósági levél tárgyát, mellyet szerencsém van Excellenciádnak ide mellékelve megküldeni.

A Helytartóság tehát meg nem nyugodván Excellenciád azon előterjesztésében, mellyben kinyilatkoztatni méltóztatott: 1. hogy az académia eredeténél és szerkezeténél fogva lényegesen különbözik az *egyletektől*, mellyekről a kormány egyleti törvénye szól; s a 2. hogy az az Őfelsége I. Ferenc által törvény-alakban erősítettet meg: elhatározta, hogy hódolni kell ez egyleti törvénynek, s fel kell a most életben levő (die gegenwärtigen Statuten) statutumokat terjeszteni változtatva a novemberi egylettörvény szerint.

Kötelességemnek tartottam, K. U. figyelemmel átolvasni újra szabályainkat s áttekintés könnyítése végett Excellenciádnak a következőket előterjeszteni.

Nem találtam *semmit* régi szabályainkban, mi az egylettörvény bármely pontjába ütköznek, s *ily* tekintetből változtatást igényelne; de találtam sokat, *mik a jelen állapotokkal* összhangzásban többé nincsenek, s miután az ezekhez idomítva *megváltoztatott* szabályok felterjesztésére kívánatlik, véleményem szerint csakugyan nem már a változatlan, hanem a csak változtatott szabályokat lehet felküldeni.

1. A 12. §, melly a censuráról szól. Ez merőben kihagyandónak látszik, miután a censura eltöröltetett s helyébe «sajtótörvény» lépett, melly úgy is kötelez minden társaságot, úgy, mint egyest.

2. A 13. §, melly történetileg elmondja, hogy az académia I. Ferenc király oltalma s József nádor pártfogása alatt áll. Ezen alapszanak a 41., 50. és 52. §§ is, mellyek részei a pártfogót emlegetik s ez idő szerint gyakorlati érvényüket elvesztvén: a 13. § kihagyása s 41., 50. és 52. §§ ahhoz alkalmazva megrövidítése látszik indokoltnak.

3. A 14. § az ország négy rendeit emlegetvén, hely-változtatást látszik igényelni, pld.: «az ország előkelő és érdemes férfiai».

4. A 42. §, mely megyéket és országgyűlést emleget, oly módosítást látszik igényelni, melly szerint az académia a maga évi jelentését minden más académiák és saját eddigi szokása szerint is *közé fogja tenni*.

5. A 15. §, melly húsz év óta a szükség által már is változott, amenyiben elnöki helyettesítést hozott be.

6. A 27. § «külföld» említettik, minek az osztrák tartományokra alkalmazása a legnagyobb sérelemnek vétetik. E helyett tehát e szó tétethetnék: a külsők pedig.

7. A 28. § kihagyandónak látszik nem csak mint felesleges, mert hogy a tagoknak magyarul tudniok kell, benn foglaltatik úgy is azon §§-ban, melyek teendőiket sorolják elő, másfelül alkalmat adhatna kellemetlen megjegyzésre.

Minthogy pedig az előadottnál fogva is a szabályok változtatása a lehető következesek tekintetéből is elkerülhetetlen az académiá részéről, nehogy azt más külső hatalom octroyálja: ha Excellenciád azt az igazgatóság hozzájárulása nélkül tenni nem kívánná, bátor vagyok javasolni, hogy egyuttal némelly, az évek hosszu során át szükségesnek bizonyosodott s nagyobb részt életbe is léptetett módosítások ez alkalommal iktattatnának be: miután a kormány a régiebb és újabb §§ közt a vizsgálat alkalmával különbséget nem teend s miután a fennakadás nem az újabb §§ körül lesz, hanem hihetőleg csak a *választások* körül, hol, meglehet, a kormány vétót s így felterjesztést fog követelni s miután e kényes kérdéstől meg nem menekszünk, ha egy szótagot mozdítunk is az egészen.

E reformot véleményem szerint e köv. pont kimeritené... (Toldy itt kéziratának előző lapjára utal, hol felsorolja e pontokat, de ezeket áthúzta. Lehet, hogy másokat tett helyükbe. Ez azonban a levélben, mely csak fogalmazvány, nincs meg.)

8. Ez alkalommal lehetne az ac. czélszerűbb osztályozását (6 helyett 3) eszközölni, mi a kormányt egyáltalán nem érdekelné... (A következők fogalmazása szaggatott, részben olvasható, részben olvashatatlan szavak következnek egymás után. Amint a töredékekből kivehető, Toldy a külföldi akadémiák osztály-beosztásáról beszél) ... nálunk, gondolom, szükségeltetnék: 1. Nyelv és irodalmi. 2. Történet és bölcsészeti (mint Bécsben), kihagyásával a czimből «a társadalmi v. törvény v. jog» szóknak, amik bizonyosan nehézséget hatnának (okozhatnának). 3 Természet-mértani. 9. Ehhez képest a r. tagok felosztása is változást szenvedne. pld.: I. Ny. 12., 2. T. 15., 3. Ter. 15. A mostani tagok beosztása minden nehézség nélkül van.

10. A legnevezetesebb változás az volna, ha Excellenciád s az Igazgatóság elhatároznák, mely szerint a fizetésben lévő tagok s a fizetés jogával választottak ... ugyan míg élnek, de hogy e naptól kezdve választandók fizetést nem, de ülésnépzt s munkálkodásukért jó díjt kapnak. (A 8. pontól kezdve a 10. pontig terjedő javaslat zárójelben van.)

Egyébként az 1845-ki tervet, mely nagygyűlésileg úgy is átvizsgáltattott, is meg lehetne tartani, kivévén tán a 4 osztályt, amellyek egyike ellen aligha nem volna kifogás.

A levél végén Toldy még ajánlja, hogy jó volna, ha az Akadémia a császárhoz küldöttséget «menesztene», melyben kétség kívül résztvennének, a primás, Eszterházy herceg, Cziráky gróf s «más illy urak is».

A levél rögtönzöttnek és nem minden pontjában látszik átgondoltnak. Az Akadémia új rendszabásába azonban sok gondolata áment.

Eredetije: a Magyar Tud. Akadémia kéziratfára. M. irod. levelezés.